

'De liefde is ertussenuit gevallen'

JONATHAN WITTEMAN

9-7-13 - 00:00

Meerennen in vele ratraces tegelijk. Daar draait het tegenwoordig om, zegt de Vlaamse dichter en criticus Stefan Hertmans. Zelfs kunstenaars voelen die druk. Hertmans pleit voor 'een soort let it be, let it be'.

De wereld is door de crisis drastisch aan het veranderen. De economie transformeert, de bevolking vergrijst, de overheid wordt kleiner, Europa raakt achterop. Of toch niet? Hoe ziet de nieuwe wereld eruit? De Volkskrant spreekt deze zomer tien dwarse denkers. Aflevering 1: Stefan Hertmans.

'Als je ziet wat bij jullie is gebeurd met die Facebookkrellen, dat zijn interessante sociologische fenomenen. Je kunt mensen blijkbaar ontzettend makkelijk mobiliseren, je hoeft er zelfs geen reden voor te hebben - het is blijkbaar zelfs makkelijker om te mobiliseren zonder een reden, want mensen mobiliseren voor een betoging over politieke of sociale thema's is lastig. Maar als je zegt: Let's have fun, komen duizenden jongeren een villawijk op stelten zetten.'

Het sleutelwoord van Stefan Hertmans is gevallen: mobiliseren. De mens en alles wat hem lief is, verkeert in permanente staat van paraatheid, beschrijft de Vlaamse dichter, romancier en criticus in zijn essaybundel *De mobilisatie van Arcadia* (2012). 'Waar men ook kijkt, commotie is de norm, intensiteit de vorm'. De werksfeer mobiliseert ons via e-mail, Twitter en Whatsapp en lijft zo een steeds groter deel van ons privéleven in. Goede doelen mobiliseren onze emoties met fotogeniek leed, glanstijdschriften trommelen ons op om alles uit het leven te halen terwijl reclames ons gebieden te genieten.

'Wie in een dergelijke samenleving nog níet heeft gesidderd voor de grote emotie van de bungeesprong, de overlevingstocht, de crashtest of de gangbang, is een wereldvreemde kneus geworden die niet meer bij de tijd kan worden geacht', schrijft Hertmans.

'Je moet vaststellen dat mensen voor hun behoeftebevrediging anders gericht zijn dan een paar generaties terug', zegt Hertmans in het Brusselse café Le Cirio, waar Jacques Brel vroeger zijn half-en-halvs kwam drinken: half witte wijn, half champagne. 'En dan gaat het mij er niet om dat het een beter was dan het andere, ik ben geen onheilsprofeet. Maar ik denk wel dat er een excessief verlangen is naar wat ik het arcadische noem: voor jezelf een artificieel paradijs creëren, met een heel snelle behoeftebevrediging. En ik denk ook dat mensen bijzonder ongelukkig zijn als dat niet lukt en daar meer door van slag raken dan vroeger. Waardoor ze dan weer heel egocentrisch reageren, een beetje zeurend en jammerend vaak.'

Het constante meerennen in ratraces gaat gepaard met een overspanning van de emoties, ziet Hertmans, waarbij mensen dan weer afgestompt, dan weer hypersentimenteel kunnen reageren. 'Gebrek aan empathie, gekoppeld aan overdreven sentimentaliteit wordt schrijnend duidelijk in de opgeklopte dierenliefde van lui die in roze satijn gewikkelde dode schoothondjes zo ongeveer aan een staatsbegrafenis willen helpen, maar de zwerver die voor hen naar het hondenkerkhof rijdende limousine loopt het liefst van de sokken zouden rijden.'

'Er is weinig analyse', zegt Hertmans: 'hoe komt dit nu, waarom zijn we zulke neuroten geworden van het genot? En ik denk dat het antwoord zo complex is dat mensen zich niet de moeite kunnen getroosten daarbij stil te staan. Dus dan krijg je een samenleving die probeert de ergste nood te lenigen en iedereen te sussen met psychoanalyse, een pilletje of een sport, zodat mensen weer verder kunnen hollen en niet hoeven stil te staan bij het idee dat er misschien iets diepers met ze aan de hand is.'

De media werken mee aan valse vormen van mobilisatie, zegt Hertmans. 'Ik ben niet geschokt dat Paul de Leeuw op televisie aan de tiet van een vrouw zuigt, het gaat erom dat die vrouw zich daartoe laat mobiliseren, dat die vrouw niet tegen Paul de Leeuw zegt: denk je nu echt dat ik jou iets moet bewijzen? Ik doe niet mee aan wat jij wilt, want het is mijn lichaam.'

'De claim om te tonen dat je vrijgevochten bent, dat is waar die vrouw voor staat. Ze wordt uitgedaagd: durf je dat wel? Maar dat is valse emancipatie, het is veel beter te zeggen: nee, ik doe dat niet. Op tv moet je steeds verder gaan en als je daar niet in meegaat, ben je een kneus. Nee, je bent een kneus als je er wel in meegaat.'

'Ik denk dat veel mensen ontzettend ongelukkig zijn geworden omdat hun lust wordt gemobiliseerd. Maar het

typische aan mobilisatie is dat je datgene waarvoor je mobiliseert net verliest. Seksualiteit is gemobiliseerd, die wordt geconsumeerd. Het moet er hectisch en heavy aan toegeaan, er moet een orgasmecultus zijn, er moet gepresteerd worden, er moet van alles. En ja, mensen verliezen datgene waar het om begonnen was, en dat is de verliefde seks - dat is de enige seks, de heftigste seks. Maar er is niemand die nog zo naïef is om dat te verdedigen.

De mens is al lang seksueel bevrijd, schrijft u, maar dat heeft hem niet bevrijd van een ander ingewikkeld probleem, de liefde.

'De liefde is ertussenuit gevallen. Het probleem met de totale bevrijding van het lichaam, met het complexoze genieten dat de Franse filosoof Michel Onfray niet moe wordt te bezingen, is dat genieten helemaal niet zo leuk meer is als je moet genieten. Als genot wordt gemobiliseerd, als je wordt opgeroepen te genieten, dan krijg je dus al die trieste pubers van tegenwoordig.'

Hoezo triest?

'Mijn zoon is bijna 17, hij is inmiddels nuchter genoeg, maar je ziet hoe dat met die jongens gaat, onder welke druk ze staan. Hij heeft vriendjes die er echt heel triest bijlopen omdat ze nog geen meisje hebben. 'Ik nog niet dit, ik nog niet dat', die hele ratrace. Als je iets aan je kinderen kunt meegeven, dan is het: relax. Doe gewoon niet mee, laat je niet opnaaien, de goede dingen komen wel.'

Lukt dat bij uw zoon?

'Ja, ik geloof van wel. Ik heb hem destijds bijvoorbeeld gitaar leren spelen, hij doet dat nu fantastisch, en ik voel dat het hem helpt dat hij de waarde van muziek ziet. Ik denk dat veel ouders hun kinderen geen positieve energie meer geven, ze niet meenemen naar het museum of concert. Ik heb mijn zoon meegesleept naar Wagners Parsifal, hij wilde wel eens naar de opera. Hij heeft vier uur gekeken van 'wow'. Ook al heeft hij misschien niet alles meegekregen, dat zou toch de democratie van normen en waarden moeten zijn: dat iedereen in contact komt met dingen die iets groter zijn dan de wereld waarin ze leven, met dingen die niet meteen nuttig zijn of status brengen. De statusangst is tegenwoordig zo groot.'

Was dat bij u anders? U was 17 in 1968.

'Wij waren niet zo intens gemobiliseerd, omdat de media nog niet zo sterk ontwikkeld waren. Ja, ik had haar tot op mijn schouders en wij rookten jointjes, dat was allemaal leuk, maar het was niet zo angstig, geen: je hoort erbij of niet. Het is nu veel harder geworden, veel meedogenlozer.'

Je kunt je minder verschuilen, binnen een gezin of een gemeenschap bijvoorbeeld?

'Dat speelt geen rol meer, iedereen heeft zijn iPad of iPhone. Kinderen zijn ook voortdurend gemobiliseerd door hun telefoon, dat levert een volstrekt andere sociale organisatie op. Ze krijgen twintig berichten per minuut binnen, ze kunnen moeilijk nog even alleen zijn en zich afvragen: wat moet ik met mezelf? We hadden gehoopt dat het mensen socialer zou maken en misschien lukt dat een aantal mensen ook wel, maar van jonge mensen heeft het een soort drugsverslaafden gemaakt - je krijgt niet meteen een reactie, waarom antwoord die trut nu niet, vindt ze me stom of zo? De angsten die mensen hebben zijn veel groter dan vroeger. Dat is de mobilisatie waartegen ik mijn zoon probeer te beschermen.'

De oplossing, zegt Hertmans, is 'demobiliseren': soms domweg weigeren om mee te doen. Want de druk om je te laten inkapselen, is overal: ook kunstenaars laten zich mobiliseren voor een politiek vertoog door krampachtig hun maatschappelijk nut te willen bewijzen, uit angst voor elitaire subsidieslurpers te moeten doorgaan. Terwijl kunst, schrijft hij, helemaal niet aan de maatschappelijke weg moet timmeren, haar taak bestaat juist uit voortdurend gevaarlijk oversteken.

'Waarvoor laat je je mobiliseren? Dat is mijn hamvraag. Veel mensen zijn gemobiliseerd zonder dat ze het zelf weten. Ze zijn gemobiliseerd voor deze hectische draaiende machine waarin we zitten. En dat vinden ze geen enkel punt, want dat kost geen weerstand, je hoeft alleen maar mee te doen. It's the economy, stupid - ik shop niet alleen, nee, ik steun de economie.'

Premier Rutte en PvdA-leider Samsom proberen de Nederlanders te mobiliseren om meer te consumeren en daarmee de economie uit het slop te halen.

[Lacht] 'Ja, maar dan zie je dat we toch aan een bepaalde kritische grens zitten, als we mensen moeten smeken om in godsnaam toch te kopen. Alsof ze het geld per se uit je zak willen slaan. Dan is het toch wel een trieste bedoening geworden. Ik heb daar moreel moeite mee, dat je voortdurend wordt aangezet spullen te kopen die je niet nodig hebt,

terwijl iedereen weet dat het zo'n ontzettend gore onderkant heeft, dit mooie sprookje van 'jongens, consumeer nog maar wat': de Congolezen die de coltan voor onze gsm's uit de grond halen of Indiase kindarbeiders die blauw zien van het gif. Maar ja, als we niet consumeren, valt de economie stil en krijg je meer sociale problemen en uitsluiting - een helse spiraal.'

Verandert de crisis iets?

'Mobilisatie is natuurlijk geen nieuw fenomeen: er was eerder al religieuze, nationalistische, industriële en ideologische mobilisatie. Maar door de technologische mobilisatie van nu ervaren enkelingen niet langer dat ze in een massabeweging zitten; de zichtbare massa is vervangen door een onzichtbare massa van geïsoleerde individuen thuis, die zich uitleveren aan onzichtbare eenheidsworst.

'De nieuwe media worden slechts door een minderheid kritisch gebruikt. Pas wanneer mensen weer lijfelijk op straat komen om te protesteren, omdat ze werkelijk lijden onder de crisis, wanneer ze uit hun door de technologie geschapen illusie van valse samenhang treden, dan laten ze hun ware collectieve kracht zien. Dan zien we materiële weerstand. Denk aan de recente rellen in Brazilië, Turkije of Egypte.'

Hertmans zwaait in zijn essays als een trapeze-artiest door de literatuur- en filosofiegeschiedenis. Literatuur lezen en de geëconomiseerde samenleving vereisen diametraal andere geesteshoudingen, zegt hij. Om literatuur te verstaan moet 'de raaf van Nevermore van Edgar Allan Poe al eens op je vensterbank hebben gezeten'.

In Poe's gedicht 'The Raven' (1845) krijgt de verteller, treurend om zijn gestorven geliefde Lenore, middernachtelijk bezoek van een pratende vogel. Op de vragen van de verteller of hij Lenore ooit zal kunnen vergeten, of hij met haar herenigd zal worden in de hemel en of de raaf ooit zal ophouden hem te kwellen, krast de raaf telkens: 'Nimmermeer'.

'Je moet volgens mij toch de kaap van de dertig voorbij zijn. Je moet al dingen kwijt zijn, je jeugd al kwijt zijn. Nevermore: dat meisje komt nooit meer terug, die vriend komt nooit meer terug. Je grootvader? Komt nooit meer terug. Wat winnen we wanneer we verliezen? Ik denk dat je juist innerlijk begint te winnen als je dingen leert verliezen. Dat is een totaal andere filosofie dan van de CEO's en de managers, het is een heel andere manier van denken die je nodig hebt om mens te zijn.'

'Dat is nu foute mobilisatie', zegt Hertmans tegen het eind van het interview, bij terugkomst uit het urinoir, een in art nouveau opgetrokken keramisch kunstwerk. Souvenirjagers hebben twee van de drie plaatjes met het handelsmerk van toiletbouwer Jacob Delafon afgehakt. 'Die plaatjes zijn eraf gehaald door mensen die een stuk van het urinoir wilden hebben omdat ze het mooi vonden. Het resultaat is dat ze het hebben vernield. Het is kapotgemaakt, omdat ze het wilden hebben. Dat is eigenlijk een metafoor voor mijn hele boek.'

Wat maken we nog meer kapot door het te willen hebben?

'Genot, emotie, seksualiteit, geluk - die maak je kapot door ze na te jagen. Eigenlijk moet je bijna pleiten voor een soort let it be, let it be. Misschien is dat ook iets wat je met de jaren leert, om te demobiliseren: toch te behoren tot een samenleving zonder mee te gaan in de hectiek.'

CV Stefan Hertmans

1951 Geboren in Gent 1974-nu Docent, o.a. aan de Universiteit Gent

1981 Debuutroman Ruimte (Prijs voor het beste debuut)

1981-2013 Oeuvre van meer dan dertig romans, gedichtenbundels, essayboeken en theaterstukken, waaronder: 1994 Poëziebundel Muziek voor de overtocht (Prijs v.d. Vlaamse Gemeenschap voor Poëzie)

2001 Roman Als op de eerste dag (Ferdinand Bordewijk Prijs)

2007 Essaybundel Het zwijgen van de tragedie (Prijs Koninklijke Academie voor Nederlandse Taal- en Letterkunde)
September 2013 Nieuwe roman Oorlog en terpentijn verschijnt bij De Bezige Bij, over de ervaringen van zijn grootvader als frontsoldaat tijdens de Eerste Wereldoorlog. De Universiteit Utrecht organiseert op 19 september een seminar over Hertmans' werk: Wat winnen we wanneer we verliezen - Humanisme en de snelle samenleving.

Zes vaste vragen

1. Over welke ontwikkeling maakt u zich het meest zorgen?

'Onze zich steeds meer vernauwende definitie van Verlichting. Zie bijvoorbeeld het hoofddoekjesdebat. Onder tegenstanders van hoofddoekjes zie je heel intolerante, emotionele mensen, die razend worden als je dat zou beweren, want ze vinden dat ze de Verlichting verdedigen.'

2. Komt er ooit nog oorlog in Europa? Waarom wel/niet?

'Als het Europese project doorzet, acht ik de kans op een oorlog onwaarschijnlijk. Ik hoop dat we steeds meer Europa krijgen, want het gaat slecht met Europa omdat we te weinig Europa hebben. Een geïntegreerd Europa is een goede belegging tegen nationalisme, en dus tegen oorlog.'

3. Blijven we altijd vooruitgaan? Of hebben onze kinderen en kleinkinderen het minder goed dan wij?

'Als we doorgaan met geloven dat we het beter gaan hebben, gaan we het slechter hebben. Ik denk dat we het beter zullen krijgen met de mensen die bezorgd zijn, die weer naar kleinschaligheid willen terugkeren, die met microkapitaal projecten opzetten, die meer ecologisch denken.'

4. Wie zou de wereld moeten leiden?

'Goed antwoorden is onmogelijk: van alle soorten leiders zijn er foute en goede voorbeelden. De crux is: hoe zorg je dat de wereld niet te lang wordt geleid door hetzelfde soort mensen? We zouden een fout begaan door te denken dat mensen niet veranderen doordat ze de wereld leiden.'

5. Welke ontwikkeling stemt u vrolijk?

'De grote stedelijke weefsels. Amsterdam heeft nog altijd een samenlevingsvorm die mij zeer vrolijk stemt, een mini-New York in Europa. Ook Brussel stemt mij hoopvol: multicultureel, multilinguïstisch, dat is de samenleving van de toekomst, hoezeer Vlaamse nationalist dat ook haten.'

6. Als u morgen de baas van de wereld zou zijn, welke maatregel zou u dan afkondigen?

'Ik zou eerst en vooral een verbod afkondigen op het neokoloniale gebruik van bepaalde delen van de planeet als dumpplaats voor onze eigen problemen - zowel in ecologische, ideologische als in economische zin. En verder uiteraard een verbod op mensen die maatregelen voor de hele wereld mogen afkondigen.'

,